

MINISTERSTVO VNÚTRA SLOVENSKEJ REPUBLIKY – ÚRAD SPLNOMOCNENCA
VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY PRE RÓMSKE KOMUNITY

Celoštátna stratégia ochrany a podpory ľudských práv v SR

PRÁVA OSÔB ŽIJÚCICH NA HRANICI CHUDOBY

JUDr. Robert Kaliňák
podpredseda vlády a minister vnútra SR

Mgr. Peter Pollák, PhD.
splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity

Bratislava 2014

Úvod

Chudoba je závažným individuálnym aj spoločenským problémom a zároveň jednou z prekážok uplatňovania si ľudských práv. Oberá človeka o slobodu a možnosti, vplýva na prítomnosť aj budúcnosť, životné ciele a úspechy. Má viacero rozmerov a okrem nedostatočného príjmu a nedostatku materiálnych zdrojov, zažívajú chudobní množstvo iných znevýhodnení vrátane stereotypov a obviňovania zo subjektívneho zavinenia. S chudobou je spojené vylúčenie z prístupu k základným právam na bývanie, zdravotnú a sociálnu starostlivosť, vzdelávanie, prácu, sociálnu ochranu, ale aj vylúčenie z možnosti participácie na rozhodovaní o veciach verejných (vrátane možnosti zapojenia sa do prípravy politik zameraných na odstraňovanie chudoby a sociálneho vylúčenia).

Chudobe a sociálnemu vylúčeniu čelí čoraz väčší podiel obyvateľov Slovenskej republiky a je vážnou hrozbou pre všetkých ľudí. Existujú však faktory, ktoré prinášajú vyššie riziko ohrozenia. Medzi tieto rizikové faktory patria: *nezamestnanosť* (obzvlášť dlhodobá) alebo *nekvalitné pracovné miesto*; *štruktúra a veľkosť rodiny*: v najväčšom riziku chudoby sú jednorodičovské alebo mnohodedné rodiny; *vek*: chudobou sú viac ohrozené deti, mladí ľudia a seniori; *rod*: rizikom chudoby sú viac ohrozené ženy ako muži; *zdravotné postihnutie a závislosť*; *nízka úroveň vzdelania a kvalifikácie*; *príslušnosť k národnostnej menšine alebo etnickej skupine*¹; *región a lokalita*: rizikom chudoby sú viac ohrození tí, ktorí žijú v menej rozvinutých regiónoch a v lokalitách obývaných ľuďmi trpiacimi vysokou mierou deprivácie a sociálneho vylúčenia.²

Osobitnú pozornosť je potrebné venovať chudobe a sociálnemu vylúčeniu detí, rovnako ako sociálno-ekonomickému zázemiu rodiny, v ktorej vyrastajú. Deti z chudobných rodín sú viac vystavené riziku, že v dospelosti budú musieť čeliť rôznym znevýhodneniam a bude ohrozená ich budúcnosť.

Aj na Slovensku zažívajú ľudia chudobu v jej extrémnej podobe, ktorá znamená každodenný boj o základné prostriedky na prežitie. Zvýšenú pozornosť je potrebné venovať tým skupinám obyvateľstva, ktoré sú vystavené viacnásobnej diskriminácii. Sú to napríklad ľudia bez domova alebo s neistým či neprimeraným bývaním a obyvatelia marginalizovaných rómskych komunit.

Sťažný prístup k právam majú aj iné skupiny obyvateľov, ide napríklad o trestaných ľudí, osoby pracujúce v sexbiznise, odchovancov detských domovov či prisťahovalcov.

Boj proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu patrí medzi základné ciele Európskej únie a je zároveň bojom za ochranu ľudskej dôstojnosti a presadzovanie základných ľudských práv. Aj Slovenská republika sa hlási k ľudsko-právnejmu prístupu v oblasti riešenia chudoby a sociálneho vylúčenia. Základným cieľom sociálnej politiky Slovenskej republiky je *utvárať pre obyvateľov taký legislatívny a inštitucionálny rámec a prijímať a realizovať také opatrenia, ktoré zabezpečia udržanie a rozvoj ľudských, hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv a zdrojov smerujúcich k zabezpečeniu dôstojnej životnej úrovne každého človeka*.³

Napriek doterajším snahám, postihuje pretrvávajúce obdobie krízy všetkých obyvateľov našej krajiny a najvýraznejšie práve najzraniteľnejšie skupiny obyvateľstva. Podobnej situácii čelí celá Európska únia, a preto je výzva zo strategického dokumentu EÚ z roku 2010 stále aktuálnejšia:

¹ Na Slovensku sú to najmä Rómovia.

² Za najviac ohrozené sú považované priestorovo segregované rómske komunity.

³ Uznesenie vlády SR č. 365 zo dňa 13. mája 2009 k Národnému programu Slovenskej republiky k Európskemu roku boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu (2010).

„...Európska únia a jej členské štáty musia urobiť viac a urobiť to účinnejšie a efektívnejšie, aby pomohli najzraniteľnejším skupinám svojich občanov.“⁴

1 Aktuálny stav - legislatíva a verejné politiky

V právnom poriadku Slovenskej republiky pojmy chudoba a sociálne vylúčenie nie sú priamo definované, absencia ich jednotne vnímaného vymedzenia komplikuje aj prijímanie a realizáciu postupov v rámci znižovania chudoby a odstraňovania sociálneho vylúčenia. Základnú právnu úpravu ochrany pred chudobou vymedzuje **Ústava SR v článku 39 ods. 2**, ktorá garantuje právo občana, ktorý sa nachádza v hmotnej núdzi na takú pomoc, ktorá je nevyhnutná na zabezpečenie jeho základných životných podmienok. V tomto kontexte je ako ekvivalent chudoby vnímaný pojem hmotná núdza, ktorú súčasná právna úprava⁵ definuje ako stav, keď príjem členov domácnosti podľa tohto zákona nedosahuje sumy životného minima (národná hranica) ustanovené osobitným predpisom⁶ a členovia domácnosti si nevedia alebo nemôžu prácou, výkonom vlastníckeho práva alebo iného práva k majetku a uplatnením nárokov zabezpečiť príjem alebo zvýšiť príjem. Prostredníctvom právnej úpravy pomoci v hmotnej núdzi je garantované ústavné právo občana na takú pomoc, ktorá je nevyhnutná na zabezpečenie základných životných podmienok, ktoré štát garantuje na úrovni jedného teplého jedla denne, nevyhnutného ošatenia a prístrešia.

V novele **Zákona o sociálnych službách**⁷, ktorá nadobudla účinnosť dňa 1. januára 2014 je definovaná nepriaznivá sociálna situácia ako ohrozenie fyzickej osoby sociálnym vylúčením alebo obmedzenie jej schopnosti sa spoločensky začleniť a samostatne riešiť svoje problémy aj z dôvodu zotrávania v priestorovo segregovanej lokalite⁸ s prítomnosťou *koncentrovanej a generačne reprodukovanej chudoby*⁹.

V súčasnosti na Slovensku neexistuje jednotný dokument, ktorý by komplexne zastrešoval národné stratégie a prístupy jednotlivých rezortov zamerané na boj proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu. Hlavné opatrenia na zníženie chudoby alebo sociálneho vylúčenia sú na všeobecnej úrovni rozpracované v rámci **Národného programu reforiem SR 2013** a v navrhovanom **Národnom programe reforiem SR 2014**¹⁰. V štádiu spracovania je **Národná rámcová stratégia podpory sociálneho začlenenia a boja proti chudobe**¹¹. Jej cieľom je komplexne zastrešovať strategický prístup v oblasti podpory sociálneho začlenenia a boja proti chudobe s dôrazom na aktívnu inklúziu. Národná legislatíva nadväzuje na medzinárodné dokumenty.

⁴ SEK (2010) 1564 v konečnom znení. Európska platforma proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu, európsky rámec pre sociálnu a územnú súdržnosť.

⁵ Zákon č. 417/2013 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

⁶ Zákon č. 601/2003 Z. z. o životnom minime a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

⁷ Zákon č. 485/2013, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov v znení neskorších predpisov.

⁸ Priestorovo segregovaná lokalita sa vymedzuje napr. bytovým domom, ulicou, mestskou časťou, obcou alebo ako územie mimo obce bez základnej občianskej vybavenosti.

⁹ Tento zákon definuje koncentrovanú a generačne reprodukovajúcu chudobu ako dlhodobu pretrvávajúcu nepriaznivú sociálnu situáciu skupiny fyzických osôb z dôvodu výskytu viacerých negatívnych javov súčasne, ktorými sú najmä vysoká miera dlhobodej nezamestnanosti, hmotná núdza, nízka úroveň vzdelanosti, nedostatočné hygienické návyky, nedostupnosť tovarov a služieb a výskyt sociálnopatologických javov s vysokou toleranciou k nim.

¹⁰ Národný program reforiem SR sám o sebe predstavuje súbor politik, ktorých cieľom je prekonať súčasnú krízu a podporiť rast hospodárstva a zamestnanosti. Prioritnými oblasťami Slovenska pre dosiahnutie udržateľného rozvoja sú fiškálna politika a verejné financie, vzdelávanie, veda a inovácie, zamestnanosť a sociálna inklúzia, podnikateľské prostredie, dopravná infraštruktúra a telekomunikácie, moderná a efektívna verejná správa, zdravie, environmentálna udržateľnosť a energetika.

¹¹ Termín ukončenia spracovania stratégie je určený na február 2014.

Prvým významným medzinárodným dokumentom, zakotvujúcim práva prináležiace každej osobe je **Všeobecná deklarácia ľudských práv** (1948). Ide o základný štandard ľudských práv, ktorý nie je právne záväzný, no možno ho charakterizovať ako prvý medzinárodný katalóg ľudských práv. Ďalším dokumentom medzinárodného významu je **Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach** (1966)¹². Je súčasťou medzinárodných paktov o ľudských právach a definuje práva vo významných oblastiach ľudského života (napr. definícia práva na oslobodenie sa od hladu).¹³

Revidovaná **Európska sociálna charta**¹⁴ ustanovuje práva osobitne v oblasti hospodárskych a sociálnych práv (napr. právo na sociálne zabezpečenie, právo na prospech zo sociálnych služieb, právo na riadne, bezpečné a zdravé pracovné podmienky, právo na primeranú odmenu za prácu a pod.) a zakladajúca kontrolný mechanizmus, ktorý garantuje rešpektovanie práv zmluvnými štátmi. V oblasti právnej a sociálnej ochrany v článku 30 osobitne deklaruje právo na ochranu pred chudobou a sociálnym vylúčením.

Charta základných práv Európskej únie¹⁵ - základný katalóg práv občanov EÚ. Deklaruje okrem iných aj právo na dávky sociálneho zabezpečenia a užívanie sociálnych služieb, ktorými sa zabezpečuje ochrana v prípade materstva, choroby, pracovných úrazov, závislosti alebo vysokého veku, ako aj v prípade straty zamestnania a uznáva právo na sociálnu pomoc a pomoc pri bývaní s cieľom zabezpečiť dôstojnú existenciu všetkých osôb, ktoré nemajú dostatok prostriedkov¹⁶.

Významným strategickým dokumentom zaväzujúcim členské štáty EÚ k riešeniu problematiky chudoby je stratégia **Európa 2020**¹⁷. EÚ v rámci tejto stratégie zdôrazňuje prioritu riešenia problematiky sociálnej inklúzie a riešenia chudoby v snahe čeliť hospodárskej kríze. V rámci boja s chudobou a sociálnym vylúčením si pre nasledujúce desaťročie stanovuje za cieľ vymaniť najmenej 20 miliónov ľudí z rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia na úrovni EÚ, zabezpečiť hospodársku, sociálnu, územnú súdržnosť, zvyšovať povedomie a uznať základné práva ľudí žijúcich v chudobe a čeliacich sociálnemu vylúčeniu, umožniť im dôstojný život a aktívnu účasť na živote spoločnosti. Európska komisia zriadila pre naplnenie cieľa Stratégie **Európsku platformu proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu**, ktorej cieľom je dosiahnuť, aby sa členské štáty, inštitúcie EÚ a kľúčové zainteresované strany spoločne zaviazali bojovať proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu. V nadväznosti na ciele stratégie Európa 2020 si Slovenská republika v oblasti boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu stanovila národný cieľ „*vymaniť najmenej 170 tisíc ľudí z rizika chudoby a sociálneho vylúčenia do roku 2020*“.¹⁸

¹² Slovensko je zmluvnou stranou paktu od 1. januára 1993.

¹³ Dokument uznáva právo každého jednotlivca na primeranú životnú úroveň pre neho a jeho rodinu (zahrňujúce dostatočnú výživu, šatstvo, byt) a právo na neustále zlepšovanie životných podmienok. Ďalej definuje právo na prácu, sociálne zabezpečenie a sociálne poistenie.

¹⁴ Oznámenie ministerstva zahraničných vecí č. 273/2009 Z. z. Na Slovensku platná a účinná od 10.7.2009.

¹⁵ Materiál 6655/4/08 REV 4.

¹⁶ V článkoch 34 a 36 Charty základných práv Európskej únie sa uznáva a rešpektuje právo na sociálnu pomoc, pomoc pri bývaní s cieľom zabezpečiť dôstojnú existenciu všetkých osôb, ktoré nemajú dostatok prostriedkov a právo na prístup k službám všeobecného hospodárskeho záujmu.

¹⁷ Oznámenie komisie KOM(2010) 2020 v konečnom znení EURÓPA 2020 Stratégia na zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu, 3.3.2010. Odporúčanie Rady z 13. júla 2010 o hlavných smeroch hospodárskych politík členských štátov a Únie (Ú. v. EÚ L 191, 23.7.2010, s. 28).

¹⁸ Národný program reforiem SR 2011 až 2014 (6.2.2 Sociálna inklúzia), schválený uznesením vlády SR č. 256 zo dňa 20. apríla 2011.

2 Odporúčania medzinárodných monitorovacích orgánov

Tak ako uvádzame v časti 1 tejto kapitoly, medzi najvýznamnejšie medzinárodné dokumenty patrí **Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach**¹⁹, ktorého implementácia je pravidelne monitorovaná na pôde OSN.²⁰ V Stanovisku k správam členských štátov o implementácii Paktu²¹ z roku 2012 sa vo vzťahu k Slovensku uvádza niekoľko odporúčaní týkajúcich sa zabezpečenia lepšieho prístupu k právam pre ľudí postihnutých a ohrozených chudobou a sociálnym vylúčením. Výbor, okrem iného²² odporúča: „...zintenzívniť snahy v boji proti chudobe, najmä medzi najviac znevýhodnenými a marginalizovanými členmi obyvateľstva, vrátane Rómov.“

Revidovaná **Európska sociálna charta** v článku 30 „Právo na ochranu pred chudobou a sociálnym vylúčením“ zaväzuje členské štáty:

- a) prijať opatrenia v rámci celkového a koordinovaného nárastu postupov na podporu účinného prístupu osôb, ktoré žijú v situácii sociálneho vylúčenia alebo chudoby, alebo osôb vystaveným riziku vzniku takejto situácie, ako aj ich rodín, predovšetkým k zamestnaniu, bývaniu, odbornému vzdelávaniu a príprave, k výchove, kultúre a k sociálnej a lekárskej pomoci,
- b) preskúmať tieto opatrenia s cieľom úpravy v prípade potreby.

V rámci iniciatívy **Európska platforma na boj proti chudobe** (strategický rámec pre sociálnu a územnú súdržnosť)²³ odporúča EÚ členským štátom: zapojiť do procesov boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu čo najširšie spektrum aktérov (podporovať zdieľanie kolektívnej aj individuálnej zodpovednosti), osobitnú pozornosť venovať najviac ohrozeným skupinám (napr. jednorodičovské rodiny, menšiny a Rómovia, osoby bez domova, osoby so zdravotným postihnutím), plne využívať systémy sociálneho zabezpečenia a dôchodkové systémy s cieľom poskytnúť všetkým primeraný príjem a zabezpečiť prístup k zdravotnej starostlivosti.

Strategický dokument vymedzuje niekoľko oblastí plnenia súvisiacich s bojom proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu a pre každú z nich uvádza kľúčové odporúčania.²⁴ V osobitnej časti sa venuje významu podpory sociálneho hospodárstva a partnerského prístupu na všetkých úrovniach.

¹⁹ Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 120/1976 Zb. z 10. mája 1976 o Medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach a Medzinárodnom pakte o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach. Oznamenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 169/1991 Zb. o uložení listiny o prístupe Českej a Slovenskej Federatívnej republiky k Opčnému protokolu k Medzinárodnému paktu o občianskych a politických právach dojednanému v New Yorku 16. decembra 1966, Oznamenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 327/1999 o uzavretí Druhého opčného protokolu k Medzinárodnému paktu o občianskych a politických právach.

²⁰ Napríklad Výbor pre ekonomické, sociálne a kultúrne práva Ekonomickej a sociálnej rady, Štyridsiate ôsme zasadanie, Stanovisko k správam predloženým zmluvnými štátmi v súlade s článkami 16 a 17 Paktu, Záverečné pozorovania Výboru pre ekonomické, sociálne a kultúrne práva, Ženeva, 30.4. – 18.5.2012, materiál E/C.12/SVK/CO/2.

²¹ Úloha B.1 uznesenia vlády SR č. 353 zo dňa 3.07.2013 k Správe o prerokovaní druhej periodickej správy Slovenskej republiky k Medzinárodnému paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach a návrh zodpovedných subjektov za realizáciu odporúčaní obsiahnutých v Záverečnom stanovisku Výboru OSN pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva.

²² Viaceré odporúčania sa týkajú podpory práv ohrozených skupín v prístupe k zamestnaniu, bývaniu, vzdelávaniu, zdravotnej starostlivosti.

²³ Materiál KOM(2010) 758 v konečnom znení (16.12.2010).

²⁴ Prístup k zamestnaniu, Sociálna ochrana a prístup k nevyhnutným službám, Vzdelávanie a odborná príprava, Migrácia a integrácia migrantov, Sociálne začlenenie a antidiskriminácia, Sektorové politiky (energetická politika a ochrana pred energetickou chudobou, prístup k finančným službám).

Nielen z hľadiska adresnosti má pre Slovenskú republiku význam Odporúčanie **Rady Európskej Únie**²⁵ z roku 2013. Podľa tohto dokumentu má Slovenská republika účinnnejším spôsobom riešiť dlhodobú nezamestnanosť a zintenzívniť úsilie o zlepšenie prístupu k vysoko kvalitnému a inkluzívnemu predškolskému a školskému vzdelávaniu marginalizovaných komunit vrátane Rómov.

Odporúčania medzinárodných organizácií sú zohľadnené v časti Priority a úlohy do budúcnosti.

3 Inštitucionálne zabezpečenie

Problematika riešenia chudoby a sociálneho vylúčenia spadá predovšetkým pod **Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR**²⁶. Implementáciu politík v oblasti služieb zamestnanosti zabezpečuje **Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny** a v oblasti sociálnych vecí je pôsobnosť delená medzi **štátnou správou a samosprávou**.

Vo vzťahu k marginalizovaným rómskym komunitám je z hľadiska inštitucionálneho zabezpečenia riešenia chudoby vo významnom postavení aj **splnomocnenec vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity**. Vláda SR prijala medzinárodne záväzný dokument *Stratégia SR pre integráciu Rómov do roku 2020*²⁷, ktorá je zameraná na riešenie problémov skupiny obyvateľstva najviac postihnutej chudobou.

Monitorovanie chudoby a sociálneho vylúčenia sa na Slovensku realizuje na základe indikátorov sociálnej inklúzie OMK (otvorenej metódy koordinácie, ktorá bola vytvorená na úrovni Európskej únie a je zameraná na monitorovanie sociálnej situácie a prípravu politík v oblasti sociálnej ochrany) a taktiež národných indikátorov chudoby a sociálneho vylúčenia²⁸. Vyhodnocovanie je spracovávané v rámci každoročnej Správy o sociálnej situácii obyvateľstva Slovenskej republiky. Taktiež hodnotenie chudoby a sociálneho vylúčenia na základe vybraného portfólia, indikátor sa realizuje každoročne Štatistickým úradom Slovenskej republiky²⁹.

Dôležitým aktérom v oblasti boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu na Slovensku je **Slovenská sieť proti chudobe**, ktorá vznikla v roku 2004 v úzkej spolupráci s Európskou sieťou boja proti chudobe. Združuje organizácie reprezentujúce ľudí ohrozených chudobou a sociálnym vylúčením a za svoj cieľ považuje „*Slovensko bez chudoby a sociálneho vylúčenia a zaistenie prístupu k ekonomickým, sociálnym a kultúrnym právam pre všetkých*“.³⁰

S ohľadom na prierezovosť problematiky je dôležité zapojiť do riešenia tejto širokospektrálnej témy všetky príslušné orgány na národnej, regionálnej a lokálnej úrovni so zámerom dosiahnutia spoločného cieľa. Efektívne riešenie a prevencia chudoby a sociálneho vylúčenia musí mať okrem multirezortného aj multisektorový charakter - je nevyhnutné, aby sa na vytváraní spoločných stratégií a legislatívnych opatrení v tejto problematike spolupodieľali aj mimovládne

²⁵ Odporúčanie Rady z 9. júla 2013, ktoré sa týka národného programu reforiem Slovenska na rok 2013 a ktorým sa predkladá stanovisko Rady k programu stability Slovenska na roky 2012 – 2016 (Ú. v. EÚ C 217, 30.7.2013 s. 71).

²⁶ Podľa § 15 zákona č. 575/2001 Z. z. o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy v znení neskorších predpisov.

²⁷ Uznesenie vlády SR č. 1 zo dňa 11.1.2012. *Stratégia SR pre integráciu Rómov do roku 2020*, ktorá vznikla na podnet Európskej únie (3 089. zasadnutie Rady Európskej únie pre zamestnanosť, sociálnu politiku, zdravie a spotrebiteľské záležitosti zo dňa 19. 05. 2011; zasadnutie Európskej rady zo dňa 24. 06. 2011; na základe plánu práce vlády SR na rok 2011).

²⁸ Vypracované v rámci projektu „Vytvorenie národných indikátorov v oblasti chudoby a sociálneho vylúčenia a návrh spôsobu zabezpečenia ich pravidelného monitorovania“ realizovaného s finančnou podporou EÚ v rámci programu Prechodný fond.

²⁹ EU SILC Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia (2009 až 2012).

³⁰ Slovenská sieť proti chudobe: *Tieňová správa o chudobe a sociálnom vylúčení v Slovenskej republike*. 2012. s. 11

neziskové organizácie pracujúce s ľuďmi ohrozenými alebo trpiacimi chudobou a sociálnym vylúčením.

4 Priority a úlohy do budúcnosti

V súlade so stratégiou Európa 2020 považuje Slovenská republika aj naďalej udržateľné zníženie chudoby a sociálneho vylúčenia za záväzok, ktorý si vyžaduje zapojenie všetkých snáh a komplexný štátom koordinovaný prístup v rámci tvorby aj implementácie politík na všetkých relevantných úrovniach.

Priority a úlohy uvedené v nasledujúcej časti textu vychádzajú z medzinárodných záväzkov a odporúčaní³¹, stretnutí odbornej verejnosti³², nadväzujú na národné dokumenty³³ a sú formulované rámcovo s predpokladom tvorby akčných plánov, pre ktoré majú byť základom. Akčné plány tak vytvárajú priestor pre formulovanie konkrétnych úloh zohľadňujúcich osobitné potreby konkrétnych cieľových skupín.

V zmysle práva na ochranu ľudskej dôstojnosti je najvyšším cieľom navrhovaných priorít a úloh zabezpečiť pre všetkých dôstojnú existenciu a prístup k sociálnym, hospodárskym a kultúrnym právam, vrátane vymožitelnosti týchto práv. Ďalej je potrebné zabezpečiť prístup k dostatočným zdrojom a kvalitným službám. Aj preto sú odporúčania v tejto časti kapitoly členené do niekoľkých oblastí. Prierezovo pre všetky oblasti platí odporúčanie, prijať dočasné vyrovnávacie opatrenia na zabezpečenie prístupu k právam pre obyvateľov ohrozených a postihnutých chudobou a sociálnym vylúčením.

Nepochybniteľný význam v boji proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu má výskum. A to skúmanie príčin chudoby a sociálneho vylúčenia, aktuálnej situácie chudobných a sociálne vylúčených a zároveň monitorovanie vplyvu sociálnych programov a prijatých právnych noriem na kvalitu života cieľových skupín.

S cieľom dosiahnuť čo najvyššiu účinnosť v riešení chudoby a sociálneho vylúčenia je potrebné:

- vytvárať priestor pre participáciu samotných cieľových skupín,
- vytvárať priestor pre zapojenie neštátnych organizácií, vrátane organizácií tretieho sektora do poskytovania služieb, ktoré v súčasnosti poskytovať nemôžu (napr. služby spojené so sociálnym nájomným bývaním),
- stavať na dobrých príkladoch z praxe a využívať existujúci potenciál v ľuďoch aj v organizáciách,
- udržiavať personálnu a finančnú stabilitu a kontinuitu úspešných a efektívnych programov a projektov,
- podporovať systémovosť a trvalú udržateľnosť programov,
- monitorovať a kontrolovať plnenie cieľov v boji proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu.

³¹ Napríklad Charta základných práv Európskej únie; Európa 2020 Stratégia na zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu KOM (2010) 2020 v konečnom znení; Európska platforma proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu: európsky rámec pre sociálnu a územnú súdržnosť SEK(2010) 1564 v konečnom znení; Program pre nové zručnosti a nové pracovné miesta: Európsky príspevok k plnej zamestnanosti KOM(2010) 682 v konečnom znení; Strategický plán EAPN na 2012 – 2015.

³² V rámci prípravy uvedenej časti Celoštátnej stratégie ochrany a podpory ľudských práv v Slovenskej republike Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity realizoval šesť workshopov v troch regiónoch Slovenska (Prešov, Košice, Banská Bystrica) a jeden v hlavnom meste.

³³ Národný program reforiem Slovenskej republiky 2012 (aktualizovaný).

Je potrebné ustanoviť orgán, ktorý bude plniť koordinačnú úlohu (vrátane dozoru a metodického vedenia) pri vytváraní a implementácii opatrení vyplývajúcich z Celoštátnej stratégie ochrany a podpory ľudských práv v SR a na ňu nadväzujúcich akčných plánov. Koordinačný orgán by mali tvoriť všetky zainteresované strany (rezorty, zamestnávateľia, odbory, samospráva, mimovládne organizácie, ľudia so skúsenosťou chudoby) a mal by mať dostatočné kompetencie k tomu, aby bolo možné navrhované opatrenia úspešne implementovať.

4.1 Podpora a ochrana príjmu a sociálna ochrana

Zaistenie dostatočného príjmu na zabezpečenie slušného života obyvateľov a ochrana pred príjmovou chudobou je jedným z hlavných pilierov boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu. Nedostatočný príjem je často spojený so zadlženosťou osôb a rodín, ktorá vedie k prehĺbovaniu chudoby a zabraňuje vymaneniu sa z nej. Pre ochranu pred príjmovou chudobou je potrebné:

- zabezpečiť pre všetkých minimálny príjem postačujúci na zaistenie slušného života,
- zabezpečiť minimálnu mzdu v takej výške, aby stačila na zaistenie spoločensky akceptovanej životnej úrovne zamestnancov a ich rodín,
- zabezpečiť rozvoj programov sociálnej ochrany (vrátane zjednodušenia legislatívneho a exekutívneho rámca a zvyšovania kvality služieb poskytovaných úradmi práce),
- zabezpečiť pre všetkých prístup k finančným službám a zvýšiť dostupnosť štátom poskytovaných pôžičiek pre chudobných,
- zabezpečiť prístup k programom zameraným na pomoc pri oddlžovaní, vrátane preventívnych nástrojov, vzdelávania k finančnej gramotnosti a úpravy legislatívy v oblasti exekúcií.

4.2 Prístup k službám

Zabezpečenie prístupu k primeraným zdrojom a službám vo všetkých oblastiach života, najmä v oblasti bývania, vzdelávania, zdravia, zamestnania a sociálnej pomoci patrí medzi prioritné výzvy a zároveň záväzky členských štátov Európskej Únie. Služby musia byť fyzicky aj finančne dostupné a zároveň primerané k potrebám obyvateľov tak, aby ich mohli efektívne využívať.

Bývanie

Bývanie je jedným zo základných ľudských práv. **Zaistenie primeraného a finančne dostupného bývania** znamená vytvorenie základných predpokladov pre celkové zlepšenie životných podmienok a zároveň pre širšiu spoločenskú integráciu.

Vylúčeniu z primeraného štandardu bývania vrátane jeho najextrémnejšej podoby – bezdomovectva, čelia mnohí jednotlivci, rodiny aj obyvatelia celých lokalít (najmä obyvatelia marginalizovaných rómskych komunít).

S cieľom zabezpečiť právo na primerané a finančne dostupné bývanie všetkým obyvateľom s ohľadom na ohrozené skupiny je potrebné:

- zvyšovať kvalitu a dostupnosť bývania pre všetkých prostredníctvom vyšších investícií do výstavby nájomných bytov, obnovy bytového fondu a výstavby technickej infraštruktúry,
- zvyšovať dostupnosť výhodných foriem financovania individuálnej výstavby zo Štátneho fondu rozvoja bývania,

- zvyšovať dostupnosť bývania pre ohrozené skupiny obyvateľstva:
 - o úpravou legislatívy v súvislosti s problematikou sociálneho bývania,
 - o výstavbou nájomných bytov za primerané ceny pre chudobných,
 - o tvorbou a podporou programov zameraných na budovanie bytov nižšieho štandardu a iných programov na obstaranie bývania,
 - o tvorbou a podporou nástrojov zameraných na prevenciu a odstraňovanie problémov spojených s bývaním (neplatičstvo, nútené vystaňovania, energetická chudoba a iné),
 - o zvyšovať dostupnosť sociálnych služieb určených na zabezpečenie ubytovania a podporu samostatného bývania,
 - o úpravou systému finančnej pomoci pri úhrade nákladov na bývanie tak, aby bola dostupná pre všetkých.
- zvoliť systémový a komplexný prístup k riešeniu bývania v marginalizovaných rómskych komunitách s dôrazom na inklúziu a desegregáciu.

Zdravie a životné prostredie

Chudoba a nepriaznivé životné podmienky majú priamy vplyv aj na zdravotný stav a zároveň predstavujú jednu z prekážok pre uplatňovanie práva na zdravotnú starostlivosť. Nakoľko chudoba je jedným z najvýznamnejších sociálnych determinantov zdravia, nevyhnutným cieľom je **zvyšovanie dostupnosti zdravotnej starostlivosti a zároveň zvyšovanie životnej úrovne a zlepšovanie životných podmienok**, ktoré vedú k zlepšovaniu zdravotného stavu. Pre zaistenie práva na zdravotnú starostlivosť pre všetkých je potrebné:

- vytvoriť mechanizmy finančnej podpory na zlepšenie dostupnosti zdravotnej starostlivosti,
- podporovať rozvoj v oblasti poskytovania zdravotnej starostlivosti pre ohrozené skupiny (napr. osoby so zdravotným postihnutím, osoby bez domova, staršie osoby, obyvatelia marginalizovaných rómskych komunit, osoby pracujúce v sexbiznise, užívatelia návykových látok a osoby, ktoré trpia nelátkovými závislosťami a ďalší),
- rozširovať a rozvíjať programy zamerané na podporu zdravia a prevenciu ochorení, prostredníctvom zdravotníckej osvedy (vrátane výchovy k ochrane sexuálneho a reprodukčného zdravia),
- monitorovať a zlepšovať životné podmienky v lokalitách obývaných ľuďmi, ktorí sú postihnutí alebo ohrození chudobou a sociálnym vylúčením s osobitným dôrazom na zabezpečenie prístupu k pitnej vode.

Zamestnanosť

Pravidelný príjem z kvalitného pracovného miesta³⁴ je jedným z nástrojov ochrany pred chudobou. **Znižovanie nezamestnanosti, najmä dlhodobej a uľahčenie vstupu na pracovný trh ohrozeným skupinám obyvateľstva** je preto prioritným cieľom európskych politik, ktoré prijala aj Slovenská republika. Pre naplnenie tohto cieľa je potrebné:

- podporovať vytváranie nových pracovných miest pre všetkých a posilniť rámcové podmienky pre podporu ich vytvárania a udržania,
- zlepšovať kvalitu pracovných miest a pracovných podmienok,

³⁴ V súlade s právom na primeranú odmenu, právom na riadne podmienky práce a bezpečné a zdravé pracovné podmienky (Európska sociálna charta, revidovaná) a cieľmi Európskej stratégie zamestnanosti (Usmernenie 7).

- vytvárať priestor pre zaradovanie ohrozených skupín do pracovného prostredia v rámci štátnej a verejnej správy,
- podporovať podnikanie a vykonávanie samostatnej zárobkovej činnosti,
- podporovať, rozširovať a rozvíjať aktívne politiky trhu práce a služby zamestnanosti s dôrazom na rozvoj sociálnej ekonomiky,
- reformovať systém poistenia v nezamestnanosti tak, aby bol flexibilnejší k hospodárskemu cyklu,
- monitorovať, vyhodnocovať a bojovať proti rôznym formám diskriminácie na trhu práce.

Vzdelávanie a odborná príprava

Rovnosť príležitostí vo vzdelávaní je kľúčová pri napĺňaní práva na vzdelanie a zároveň je podmienkou rozvoja ľudského potenciálu. Empirické zistenia a prax ukazujú, že chudoba a sociálne vylúčenie silne vplyvajú na kvalitu vzdelávania, dosiahnuté vzdelanie, výber profesie a následné uplatnenie sa na trhu práce.

Prvoradým cieľom je preto **zabezpečenie rovnosti príležitostí v prístupe ku kvalitnému vzdelávaniu**. Pre naplnenie tohto cieľa je potrebné:

- zvyšovať dostupnosť vzdelávania na všetkých stupňoch s dôrazom na predprimárne vzdelávanie a odstraňovať znevýhodnenia a bariéry (ekonomické, sociálne, kultúrne), ktoré deťom a žiakom pochádzajúcim so znevýhodneného sociálno-ekonomického prostredia bránia v nadobudnutí kvalitného vzdelania a kvalifikácie (napríklad finančnou podporou, posilňovaním sociálnych programov, tvorbou podporných programov, atď.),
- podporovať inkluzívny prístup k vzdelávaniu na všetkých stupňoch škôl, aj v rámci celoživotného vzdelávania, bojovať proti diskriminácii a segregácii v školstve a prísnejšie kontrolovať takéto tendencie,
- finančne podporovať vysoké školy a v ich snahe systematicky vyhľadávať a zabezpečovať vzdelávanie pre študentov so znevýhodneného sociálno-ekonomického prostredia,
- podporovať rast kvalifikačnej úrovne, najmä podporou komplexného celoživotného vzdelávania, zosúladením ponuky zručností s potrebami trhu práce, realizáciou opatrení zameraných na zlepšenie zručností a zamestnateľnosti,
- vytvárať osvetové a vzdelávacie programy k ľudským právam a tolerancii, osobitne vo vzťahu k predchádzaniu rasizmu, xenofóbie a neznášanlivosti.

Sociálne služby

Európska sociálna charta garantuje právo na prospech zo sociálnych služieb. Sociálne služby s využitím metód sociálnej práce patria medzi efektívne nástroje pomoci chudobným a sociálne vylúčeným a zároveň sú využívané v rámci prevencie. Pre oblasť sociálnych služieb je potrebné zabezpečiť:

- rozširovanie sociálnych programov a služieb a zvyšovanie ich dostupnosti pre všetkých, s osobitným zreteľom na ohrozené skupiny obyvateľstva,
- kontinuitu a stabilitu sociálnych služieb, programov a projektov,
- vyššiu kvalitu sociálnych služieb a jej prísnejšiu kontrolu,
- posilnenie terénnych programov,
- koordináciu sociálnych služieb, programov a projektov na lokálnej úrovni.